

Gedreven streven voor natuur en landschap

Over actiegroepen van burgers tegen grote landschappelijke ingrepen

Mirjam de Groot, Irini E. Salverda, Rosalie I. van Dam & Josine L.M. Donders
Alterra Wageningen UR

Veel Nederlanders voelen zich betrokken bij natuur en landschap. Zij zetten zich in voor het natuurbehoud door donaties of vrijwilligerswerk. De overheid stimuleert de betrokkenheid van burgers en het huidige kabinet benadrukt de behoefte aan bevlogen mensen die verantwoordelijkheid nemen voor het landschap. Maar wat als deze bevlogen mensen het niet eens zijn met het overheidsbeleid? De betrokkenheid bij natuur en landschap kan zich net zo goed tegen de overheid keren. Hoewel het meestal een kleine groep is die zich verzet, bepaalt deze vaak wel het beeld naar buiten toe van een bevolking die het 'niet pikt'. Deze paper gaat over burgergroepen die in verzet komen tegen ingrepen in het landschap en wat hun invloed is op de beeldvorming en het planproces.

Bij grootschalige onomkeerbare ingrepen in de groene omgeving lopen de emoties vaak hoog op. De reacties van burgers op het realiseren van woningbouw of infrastructuur, is overwegend negatief. Uit een experiment met foto's van voor en na de ingreep (Van den Berg *et al.*, 2012) blijkt bijvoorbeeld dat 43 tot 71% van de participanten negatieve gevoelens hadden bij het zien van woningbouw op plekken waar voorheen landbouwgrond was. Men voelde zich door deze ingreep teleurgesteld, verdrietig, neerslachtig, onmachtig, boos of gefrustreerd. Het maakt voor de onderzochte burgers niet zo zeer uit of de ingrepen nog in de planfase zitten of dat ze al zijn uitgevoerd. Zoals bovengenoemde auteurs opmerken vormen deze tegenstanders vaak een collectief om gezamenlijk de confrontatie aan te gaan, omdat ze als groep worden geconfronteerd met de ingreep in het landschap. In deze paper beschrijven we dergelijke collectieve burgeracties. Het is voor overheden vaak niet duidelijk op welke manier ze het beste

om kunnen gaan met deze actiegroepen. Dit komt ook doordat er nog niet veel bekend is over collectieve burgeracties tegen grootschalige ingrepen in het landschap. Om meer inzicht te krijgen in het waarom en hoe van burgeracties tegen grote landschappelijke ingrepen hebben we vier actiegroepen op drie verschillende aspecten onder de loep genomen:

1. De *drijfveren* van individuele burgers om deel te nemen aan de actiegroep.
2. Het *sociaal kapitaal* van de actiegroep, onder andere hun collectieve identiteit;
3. De *strategie* van de actiegroep, onder andere de argumenten die ze gebruiken.

Hoe zijn de actiegroepen geselecteerd?

Om een indruk te krijgen van burgeractiegroepen die zich inzetten voor behoud van het natuur en landschap hebben we een internet-quickscan gedaan die resulteerde in 73 actiegroepen, waarvan er 36 nader zijn bekeken. De overgrote meerderheid van deze groepen (29) is opgericht in reactie op ingrepen in cultuurlandschappen. Bij veertien van deze ingrepen wordt het cultuurlandschap roder (meer bebouwing) en bij zeven van de ingrepen wordt het cultuurlandschap grijzer (meer infrastructuur). Het omzetten van cultuurlandschap in een natuurlijker landschap is in zeven gevallen ook aanleiding voor het ontstaan van burgerinitiatieven. Evenveel initiatieven ontstaan als reactie op ingrepen in natuurlandschappen. Het gaat dan om bouwen in een natuurgebied (4), of om verandering van het type natuur en/of het beheer (2), met name het kappen van bos. Hierbij moeten we wel opmerken dat het onderscheid tussen natuur en een cultuurlandschap in sommige gevallen moeilijk te maken was.

De volgende drie cases zijn verder onderzocht op basis van documentanalyse en interviews met betrokkenen.

- Actiecomité Red ons bos (Groesbeek e.o.): actiegroep tegen grootschalige boskap voor heide-ontwikkeling.
- Stichting Werkgroep Zwartendijk (Kampen): actiegroep tegen grootschalige woningbouw in een agrarisch cultuurlandschap.
- Bewonersvereniging Horstermeerpolder én actiecomité Horstermeerpolder: twee actiegroepen tegen het plas-dras maken van de polder.

Deze burgergroepen zijn geselecteerd omdat zij zich primair richten op ingrepen in natuur en landschap en zij de oprichtingsfase voorbij zijn, maar nog wel iets hebben om voor te strijden omdat er nog geen definitief besluit is genomen over de ingreep. Daarnaast staat in iedere casus een ander type ingreep centraal: het cultiveren van natuur bij Red ons bos, bebouwing bij de Werkgroep Zwartendijk en natuurontwikkeling in de Horstermeerpolder. In iedere casus zijn leden van de actiegroep geïnterviewd waarbij is gezocht naar een zo groot mogelijke diversiteit van leden en waarbij vooral gelet is op de mate van hun betrokkenheid bij de groep. Zo zijn van alle actiegroepen zowel de trekkers als meer zijdelings betrokken leden geïnterviewd. Van Red ons Bos zijn zeven betrokkenen geïnterviewd en van de Werkgroep Zwartendijk zes betrokkenen. Van de bewonersvereniging Horstermeerpolder hebben we zes leden gesproken, waarvan er drie zijn benaderd als lid van actiecomité Horstermeerpolder. De interviews duurden een uur à anderhalf uur, zijn letterlijk uitgewerkt en handmatig geanalyseerd.

Wie zijn de actiegroepen?

Het standpunt van het actiecomité *Red ons Bos* is dat er niet grootschalig gekapt moet worden in het bos omdat volgens hen heide minder waarde heeft dan bos. Een gebied waar de natuurlijke processen hun gang kunnen gaan, vinden zij natuurlijker en daarom moet er zo weinig mogelijk ingegrepen worden in het bos. Zij hebben twijfels bij de terugkeer van zeldzame diersoorten en benadrukken dat de kap de CO₂-uitstoot doet toenemen. Ook zetten zij vraagtekens bij de legitimiteit van de financiële krachten achter het project. Op basis van hun ervaring oordelen zij dat het landschap lelijker is geworden, dat er slecht gecommuniceerd is naar bewoners en dat er niet volgens de regels is gekapt.

De *Stichting Werkgroep Zwartendijk* vindt dat er absoluut geen

Actiecomité Red ons Bos vindt dat er in het bos bij Groesbeek niet grootschalig gekapt moet worden om heide te ontwikkelen.

noodzaak is voor woningbouw aangezien Kampen in de toekomst te maken krijgt met een krimpende bevolking. Bovendien zijn er nog beschikbare bouwlocaties binnen het stedelijke gebied. Het agrarische cultuurlandschap over de Zwartendijk is volgens de werkgroep erg waardevol, zowel ecologisch, cultuurhistorisch als recreatief. Het gebied maakt onderdeel uit van de identiteit van Kampen en betekent veel voor het dagelijks leven van veel bewoners van Kampen. 'Een rondje Zwartendijk doen' is een algemeen begrip onder Kampenaren. Zo'n waardevol gebied mag volgens de Werkgroep niet worden verkwanseld, dat zou doodzonde zijn.

De bewonersvereniging en het actiecomité *Horstermeerpolder* zijn het oneens met de plannen die de provincie Noord-Holland heeft om het waterpeil te verhogen en grote delen van de polder plas-dras te maken. De leden van de actiegroepen geloven niet dat plannen haalbaar zijn. Het midden van de polder, waar de meeste bewoning is, is immers het laagste punt van de polder, die ook wordt gekenmerkt door grote kweldruk. In argumentatie maken ze daarbij gebruik van wetenschappelijke kennis uit rapporten en andere documenten en in de vorm van de betrokkenheid van een professor die deskundig is op het gebied van waterhuishouding. Tevens vinden ze natte natuur onaanvaardbaar vanuit het idee dat het niet bij het gebied past: niet bij de mensen, niet bij het landschap, niet bij de gebouwen en ook niet bij de gewenste recreatie. Vanuit de historie van het gebied zien ze het als een verplichting om het gebied goed te onderhouden, en vinden het moreel onjuist om het gebied waar hun voorouders in sommige gevallen zelfs hun leven voor hebben gelaten – in hun ogen – te laten verloederen.

Het actiecomité *Horstermeerpolder* laat met vlag en spandoek zien het oneens te zijn met het plas-dras zetten van de polder.

Drijfveren deelname aan actiegroep

Als basis voor de analyse van drijfveren is het model van Van Stekelenburg (2006) gebruikt waarin identificatie, ideologie, effectiviteit en woede als drijfveren worden onderscheiden voor deelname aan protest.

Identificatie wordt hier gekoppeld aan sociale identiteit, ofwel de ideeën van een individu over het lidmaatschap van één of meerdere groepen. Volgens de sociale identiteitstheorie zijn deze ideeën bepalend voor het zelfbeeld (Tajfel & Turner 1986). Omdat mensen een positief zelfbeeld willen hebben, zullen zij zich aansluiten bij groepen die veel aanzien hebben. Men gaat zichzelf identificeren met een groep met een hoge status, wat het positieve zelfbeeld zal versterken. Als bijvoorbeeld de actiegroep naar buiten toe een positief beeld weet neer te zetten, zullen anderen geneigd zijn om zichzelf in verband te brengen met de actiegroep of om zelf ook actief te worden. Daarnaast kunnen bewoners ook hun identiteit ontlenen aan het landschap in hun buurt, zij voelen zich polder- of bos(rand) bewoner. Als het landschap in hun omgeving vervolgens wordt aangetast, werkt dit ook door in het zelfbeeld. Bij een andere groep aansluiten die wel hoge status heeft (door onder andere een onaangetaste woonomgeving) is in dit geval moeilijk omdat men dan moet verhuizen.

In dit onderzoek bekijken we dus niet alleen de sociale identiteit, maar in het verlengde hiervan ook de identificatie met het landschap, waarbij we aansluiten bij eerdere onderzoeken naar verbondenheid met plaats (*sense of place*).

Naast identiteit kant ook *ideologie* een drijfveer zijn om deel te nemen aan protest, of in dit geval actief te worden in een actiegroep. In dat geval wordt de ingreep in het landschap gezien als onjuist; het mag niet gebeuren omdat het indruist tegen wat als waardevol wordt gezien. Omdat de ideologie over landschap en natuur vaak wordt onderzocht met de concepten natuurbeelden en grondhoudingen ten opzichte van de natuur sluiten wij ons hierbij aan. We onderzoeken in hoeverre men ook cultuurlandschappen als natuur beschouwd (natuurbeelden) en wat volgens de actievoerders de juiste relatie tussen mens en natuur is (grondhouding).

De keuze om deel te nemen aan een protestgroep kan ook een puur rationale afweging zijn. De geïnvesteerde tijd, geld en energie wordt dan afgewogen tegen de kansen om de ingreep in het landschap tegen te houden, om de *effectiviteit* te bepalen. Het gaat dan niet alleen over wat men zelf denkt te kunnen

bereiken in de groep, maar ook de verwachtingen over het aantal mensen dat mee gaat doen en het succes dat de groep als geheel zal hebben (Klandermans 1993).

De identificatie met de actiegroep en het landschap, de ideologie voor natuur en landschap en rationele overwegingen over effectiviteit leiden vaak tot woede. Van Zomeren *et al.* (2004) hebben laten zien dat ook woede een belangrijke drijfveer is voor collectieve actie. Het protesteren is onder andere een manier om woede te kunnen reguleren.

Hierna gaan we dieper in op deze vier drijfveren.

Identificatie

Bij ingrepen in een natuurlijk landschap zoals bij Red ons bos staat de identificatie met 'hun' bos, en met natuur in het algemeen centraal. De actievoerders delen niet dezelfde woonplaats, waardoor de plaatselijke of regionale identiteit nauwelijks een rol speelt. Dit maakt hun strijd abstracter en algemeen toepasbaar. Zij geven dan ook aan dat zij soortgelijke ingrepen elders in Nederland net zo erg vinden en maken zich hier dan ook hard voor.

Bij ingrepen in een cultuurlandschap, daarentegen, staan niet alleen de identificatie met de natuur op het spel, maar ook met cultuurhistorische landschapselementen, waaronder gebouwen en met collectieve herinneringen en tradities. Ook de persoonlijke band met de lokale gemeenschap is belangrijk voor de actievoerders. De gemeenschap heeft in de loop der eeuwen het landschap gevormd en speelt hierin een prominente rol. De onderlinge relaties tussen gemeenschap en cultuurlandschap zijn talrijk; de gemeenschap is niet weg te denken uit het landschap, zij zijn twee zijdes van dezelfde medaille. Cultuur en natuur zijn vervlochten in het tastbare landschap en in het collectieve geheugen van de plaatselijke bevolking.

In dit onderzoek zien we dit terug bij de Werkgroep Zwartendijk, waarbij het agrarische cultuurlandschap bij de Zwartendijk onderdeel uitmaakt van de Kampense identiteit. De werkgroepleden voelen zich verbonden met het gebied van de Zwartendijk en vinden dat de Zwartendijk bij Kampen hoort. Als Kampenaar voelen de actievoerders zich daarom verantwoordelijk om dit gebied voor de stad te behouden, nu en in de toekomst. Het zelfde geldt voor de Horstermeerpolder, waar de gemeenschap zelf in het landschap woont dat hun voorvaders hebben geschapen. Deze vervlechting tussen cultuur en natuur maakt dat in Kampen en de Horstermeer de actiegroepen strijden voor hun eigen gebied en geen actie ondernemen om andere cultuurlandschappen te behouden.

Ideologie

De soort ingreep werkt ook door in de rol die natuurbeelden en grondhoudingen ten opzichte van de natuur spelen. Als de ingreep ervoor zorgt dat er een ander soort natuur komt, dan spelen natuurbeelden een belangrijke rol in de ideologie. De actiegroepen verzetten zich omdat zij een andere kijk op natuur hebben en op de manier waarop de mens hiermee om behoort te gaan. Dit is duidelijk te zien bij Red ons bos en de Horstermeerpolder. De actievoerders van Red ons bos vinden de natuur die plan Heiderijk voorstaat niet autonoom genoeg, zij vinden het beheer niet ecocentrisch genoeg en hechten veel belang aan natuurlijke ontwikkeling. In de Horstermeerpolder is er een verschil in natuurbeeld tussen de polderbewoners die het agrarisch landschap ook natuur vinden en Natuurmonumenten die dit landschap natuurlijker wil maken.

Zo vormen zowel Red ons bos als de polderbewoners een tegenbeweging op de verandering van de natuur. Bij de leden van Werkgroep Zwartendijk speelt het natuurbeeld een kleine rol omdat het hen om meer dan natuurwaarden gaat, namelijk om het behoud van het cultuurlandschap. Het natuurbeeld van de meeste werkgroepleden is erg breed, waardoor natuur wordt opgerekt tot landschap. Ze vinden het bijvoorbeeld belangrijk om het cultuurhistorische landschap te behouden voor Kampen, voor het welzijn van jong en oud, voor nu en later. Daarnaast hebben ze ook ideologische drijfveren buiten natuur en landschap, zoals een rechtvaardige verdeling in de woningmarkt.

Wat betreft de grondhouding ten opzichte van de natuur zitten de actievoerders in de Horstermeerpolder en Kampen op één lijn. Ze voelen zich 'beschermers' van het cultuurlandschap; zij vinden dat de mens onderdeel van de natuur uitmaakt en tegelijkertijd de verantwoordelijkheid draagt om deze te beschermen. De actievoerders van Red ons bos hebben een meer ecocentrische grondhouding. De mens hoeft volgens hen niets te bepalen, de natuur kan het zelf wel regelen. Zij vinden dat de mens vooral aan de zijlijn zou moeten staan omdat deze misschien wel onderdeel uitmaakt van de natuur, maar er zo dom mee omspringt dat een stap terug doen de beste optie is.

Effectiviteit

Ook de effectiviteit van acties vormt een belangrijke drijfveer voor mensen om mee te doen aan collectieve acties. Zodra de leden het idee hebben dat er niks meer te bereiken valt, valt ook de motivatie weg. Dit is bij alle drie de cases nog niet het geval omdat de ingrepen nog niet (helemaal) gerealiseerd zijn. In tegenstelling tot de identiteit en de ideologie is deze drijfveer erg afhankelijk van de politieke en beleidsmatige context waarin de actiegroep opereert. In de Horstermeerpolder vond een aantal mensen dat de bewonersvereniging niet genoeg bereikte

en besloot daarom om een hardere koers te varen. De Werkgroep Zwartendijk is begin 2011 na een stille periode weer actiever geworden omdat zij weer hoop zag, en Red ons bos is eind 2010 minder actief geworden omdat plan Heiderijk tijdelijk is stilgelegd. Dit geeft ook aan dat effectiviteit als drijfveer minder constant is dan de ideologie en de identificatie. Deze drijfveren zijn gedurende het bestaan van de actiegroepen inhoudelijk en in sterkte minder veranderd.

Woede

Vooral de identificatie met het landschap en hun ideologie leiden tot woede bij de actievoerders. Deze woede wordt verder aangewakkerd door de manier waarop het proces rond de landschapsingreep verloopt. Het proces kan indruisen tegen het rechtvaardigheidsgevoel van burgers als het in hun ogen niet democratisch, eerlijk en open verloopt. Dit hangt vaak samen met de mogelijkheid om als individuele burger of als actiegroep een rol van betekenis te spelen in het proces, wat weer bepalend is voor de mate waarin de actievoerders worden gedreven door effectiviteit. Hoewel volgens Van Zoomeren en collega's (2004) het proces soms meer woede oproept dan de inhoud, is dat niet terug te vinden in de Horstermeer en maar wel bij een deel van het actiecomité Red ons bos. Het is een combinatie, waarbij de bewoners bozer zijn over de inhoud dan over het proces, maar zoals gezegd, valt er over proces ook van alles op te merken en draagt dat ook bij aan de woede. In Kampen is de boosheid over de manier waarop de gemeente en de provincie hun plannen doorzetten in de loop van de tijd versterkt. Hierdoor werd het voor de werkgroep steeds belangrijker om weerstand te bieden en de bestuurders te slim af te zijn.

Sociaal kapitaal en collectieve identiteit

Bij het aspect sociaal kapitaal is gekeken naar de mate van gezamenlijkheid en hechtheid van de groep, maar vooral naar het ontstaan van het gedeelde verhaal van de actiegroep, of wel de collectieve identiteit.

De onderlinge relaties van de Werkgroep Zwartendijk en de groepen in de Horstermeerpolder leunen sterk op het al aanwezige sociale netwerk onder de plaatselijke gemeenschap voordat een deel van hen in actie kwam. Bij Red ons bos was het sociaal kapitaal veel minder groot voordat de groep werd opgericht. De groep komt niet voort uit een hechte gemeenschap, doordat het bosgebied waar zij voor strijden omringd wordt door verschillende kernen.

Bij alle groepen is veel overeenstemming over het doel, wat de groep een duidelijk bestaansrecht geeft. Daarnaast zijn er bij

alle groepen accentverschillen aan te wijzen tussen de groepsleden en bestaat er soms verschil in mening over details in de aanpak. In alle drie de casussen worden er geen fundamentele discussies over het doel en de aanpak van de actiegroep meer gevoerd. Toch blijkt uit de oprichting van het actiecomité Horstermeerpolder dat zelfs nadat de bewonersvereniging al lange tijd bestond er een nieuwe, aanvullende groep is opgericht als versterking, om parallel aan de bestaande diplomatieke route de druk op te voeren.

In alle drie de casussen gaat het om burgers die oprecht betrokken zijn bij het desbetreffende landschap. Het zijn geen emotionele actievoerders die alleen maar opkomen voor hun eigen belang. Aan de andere kant willen ze ook niet de hele wereld verbeteren, maar speelt er een mix van persoonlijke belangen en algemeen belang. Bij Red ons Bos is dit algemeen belang groter omdat de actievoerders niet in het gebied zelf wonen, terwijl er in de Horstermeerpolder meer eigenbelang meespeelt omdat hun huis en of bedrijfsvoering schade op kan lopen.

Er zijn ook verschillen te ontdekken als het gaat om de mate waarin de groepen in wij-zij termen denken. Vooral bij Red ons bos en het actiecomité Horstermeerpolder is te zien dat zij zich afzetten tegen de 'vijand'. Bij de Werkgroep Zwartendijk en de bewonersvereniging Horstermeerpolder speelt het wij-zij denken een kleinere rol.

Strategie en argumenten

Verskillende strategieën

De onderzochte actiegroepen gebruiken verschillende strategieën. Terwijl het actiecomité Horstermeerpolder en Red ons bos het vooral moeten hebben van weerstand en creativiteit, is bij de bewonersvereniging Horstermeerpolder en Werkgroep Zwartendijk juist de belangenvertegenwoordiging het belangrijkste.

In de Horstermeer en de Werkgroep Zwartendijk worden informatie en leden voornamelijk via bestaande contacten verworven. Red ons bos zoekt vooral veel informatie en potentiële actievoerders via internet. Het gebruik van internet heeft het actievoeren veranderd; het is gemakkelijk het eigen standpunt onder een groot publiek bekend te maken en om onderling informatie uit te wisselen en contact te houden. Ook kan het gebruikt worden om nieuwe aanwas te krijgen, maar het lijkt erop alsof dit leidt tot een ander soort actiegroep waarbij er minder kans is op chemie of een 'klik' tussen de actievoerders. Het is waarschijnlijk dat hierdoor de overweging

om mee te doen voor de gezelligheid en omdat men zich identificeert met de groep minder wordt. Deze lijn doortrekkend kan hierdoor de cohesie van de groep minder zijn.

Argumenten

De strategie is ook bekeken vanuit de verschillende argumenten die worden gehanteerd, te weten objectiverende, ervaringsgerichte en morele argumenten (Van Bommel & Turnhout, 2006). De actiegroepen maken naar buiten toe vooral veel gebruik van objectiverende argumenten. Juist om de 'vijand' met objectief onderbouwde argumenten (op basis van cijfers en kennis van experts) te weer te staan en om niet als emotioneel en ondeskundig te worden weggezet. Bij alle actiegroepen spelen ook ervaringsgerichte argumenten een belangrijke rol. Je zou hun kennis van de natuur en het landschap in het gebied kunnen zien als ervaringskennis. Zij zijn degene die het gebied vaak bezoeken en daar is hun kennis en argumentatie grotendeels op gestoeld. Morele argumenten klinken door in alle argumenten van de actiegroepen.

De omwonenden in de casus Red ons bos gebruiken een breder scala aan argumenten omdat er ook voorstanders zijn. Zowel voor- als tegenstanders gebruiken vooral ervaringsgerichte argumenten. De objectiverende argumenten die ze gebruiken ontlenen ze aan een buurman die ecooloog is en aan de informatie van Red ons bos.

Conclusies over ontstaan en functioneren actiegroepen

De drijfveren, het sociaal kapitaal en de strategie geven meer inzicht in het ontstaan en het functioneren van actiegroepen. Kijkend naar de drijfveren dan zien we dat de meeste actievoerders van Red ons bos niet alleen gedreven worden door hun identificatie met het bos, maar door een identificatie met natuur in het algemeen. Zij zijn daardoor ook gemotiveerd om natuur elders in het land te beschermen. Bij een ingreep in een cultuurlandschap zoals in Kampen en de Horstermeerpolder identificeren de actievoerders zich vooral met hun eigen landschap dat door vervlechting met de plaatselijke cultuur onderdeel van hun gemeenschap is geworden.

Het ongenoegen bij Red ons bos en de actiegroepen in de Horstermeerpolder wordt gevormd door een verschil in hun ideologie over natuur en die van de instanties. Red ons bos wil de autonomie van het bos behouden, terwijl men het in de Horstermeerpolder juist opneemt voor het agrarisch landschap. In Kampen spelen natuurbeelden een minder belangrijke rol, wellicht omdat het huidige landschap hier niet moet wijken voor een ander soort natuur maar voor bebouwing.

Wat betreft het sociaal kapitaal van de actiegroepen is in dit onderzoek vooral de aandacht uitgegaan naar de collectieve identiteit. Hierbij zien we dat het denken in wij-zij tegenstellingen bij de Werkgroep Zwartendijk en de bewonersvereniging Horstermeerpolder een vrij kleine rol heeft gespeeld. Wellicht komt dit doordat veel stigmatiseren hen zou belemmeren om de diplomatieke route te bewandelen en de ander als serieuze gesprekspartner te zien. Ook is het mogelijk dat het wij-zij denken bij deze groepen juist minder is doordat dit mechanisme niet nodig is voor de groepscohesie. Deze is namelijk al sterk doordat er chemie ontstaat tussen de leden en veel persoonlijke contacten al bestonden voordat de actiegroep werd opgericht. Deze groepen zijn sterk verankerd in de plaatselijke gemeenschap waardoor er voor de oprichting al sociaal kapitaal aanwezig was. Red ons Bos heeft geen gemeenschap van waaruit zij is ontstaan omdat het bos tussen meerdere kernen in ligt. Zij kunnen daardoor minder goed voortborduren op bestaande relaties en bestaand sociaal kapitaal. Dit maakt het moeilijker om een hechte groep te maken, waardoor het wij-zij denken eerder zal voorkomen om de eigen groepsidentiteit te verstevigen.

Deze redenering gaat echter niet op voor het actiecomité Horstermeer. Zij komt voort uit een hechte gemeenschap waardoor het vinden van een groepsidentiteit relatief gemakkelijk is. Toch is er ook bij hen veel wij-zij denken aanwezig. De verklaring hiervoor is dat het actiecomité de woede juist gebruikt om zo de felle acties te kunnen voeren. Dit gaat nu eenmaal beter als de ander als vijand wordt afgeschilderd.

Bij de Stichting Werkgroep Zwartendijk in Kampen spelen natuurbeelden een minder belangrijke rol, wellicht omdat het huidige landschap hier niet moet wijken voor een ander soort natuur maar voor bebouwing.

Als we kijken naar welke argumenten worden gebruikt, dan zien we dat de actiegroepen naar buiten toe vooral veel gebruik maken van objectiverende argumenten. Dit is wellicht een strategische keuze omdat men inschat dat het gebruik van dergelijke argumenten voorkomt dat de groep als emotioneel en ondeskundig wordt gezien. De morele argumenten gaan voornamelijk over de vraag of het wel ethisch is om natuur en landschap met zoveel waarden op te offeren voor iets waarvan de noodzaak (in sterke of lichte mate) wordt betwijfeld. Alle actiegroepen vinden de ingrepen te grootschalig en niet passen bij het huidige landschap, terwijl volgens hen ook de baten nog niet bewezen zijn. Bij alle actiegroepen spelen ook ervaringsgerichte argumenten een belangrijke rol. Omdat de burgers het gebied vaak bezoeken of er zelfs in wonen is hun kennis en argumentatie daar grotendeels op gebaseerd.

Discussie en aanbevelingen

Van den Berg *et al.* (2012) hebben verschillende individuele reacties op ingrepen in het landschap gemeten waaronder teleurstelling, woede en apathie. Van deze emoties blijkt voor actievoerders vooral de woede te overheersen en blijkt dit hen tot actie te drijven. De woede is zo groot dat men simpelweg geen andere oplossing ziet dan er tegen in verweer te gaan. Deze woede staat echter niet op zichzelf, hij wordt aangewakkerd door de identificatie met het landschap, de ideologie en de verwachtingen over het effect van de actie. In deze casestudie is het model van Van Stekelenburg (2006), dat tot stand is gekomen op basis van survey, onderzoek bruikbaar en volledig gebleken. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat in deze studie de drijfveer 'identificatie' voornamelijk is ingevuld als identificatie met het landschap en niet als sociale identificatie. Mede hierdoor is de aandacht afgedwaald van de sociale identiteitstheorie die ten grondslag ligt aan het model.

Reflectie en vervolgonderzoek

Dit onderzoek kent enkele beperkingen. Zo zijn slechts er drie casussen onderzocht waardoor er per type ingreep slechts één casus de basis vormt van de resultaten. Hoewel hier tegenover staat dat de inzichten per casus diepgaand en verklarend van aard zijn, blijft dit aantal klein. De quick scan geeft wel een breed beeld van de verschillende actiegroepen in Nederland en hun strijdtooneel. Zoals de naam al aangeeft, zijn de gegevens voor deze scan vluchtig verzameld en geven niet meer dan een indruk van de op internet aanwezige groepen.

Daarnaast had de keuze om de ideologische drijfveer voornamelijk in te vullen met de concepten natuurbeelden en

grondhoudingen een te smal denkkader tot gevolg. Dit bleek vooral het geval bij cultuurlandschappen, omdat daar morele overwegingen een rol spelen die niet in deze twee concepten te vangen zijn, zoals cultuurhistorie en ongelijkheid in de woningmarkt. Bij ingrepen in een natuurgebied speelt dit probleem minder, maar ook daar zien we dat de ideologische drijfveer verder reikt dan natuurbeelden; het gaat ook om de manier waarop de maatschappij is ingericht en de schade die dit wereldwijd berokkent. Vervolgonderzoek kan deze tekortkoming opvangen door zich niet voornamelijk te richten op natuurbeelden en grondhoudingen bij het onderzoeken van (cultuur)landschap.

Verder is het interessant in de toekomst te onderzoeken welke andere emoties een rol spelen bij burgerinitiatieven tegen ingrepen in het landschap en de manier waarop zij deze emoties uiten. In het verlengde van deze vraag liggen interessante thema's op bestuurskundig vlak, want op welke manier kunnen actiegroepen voorkomen worden? Hoe kunnen betrokken burgers al in een vroeg stadium serieus genomen worden en bij de planvorming betrokken worden? Verder is het interessant dieper in te gaan op de communicatie tussen overheid en burgers. Want hoe praten (overheids)instanties over emotie? En wat betekent dit voor de dialoog die de overheid voert met burgers? Verder onderzoek naar deze vragen kan inzichten geven die bijdraagt aan een betere communicatie tussen overheid en actievoerende burgers.

Implicaties voor beleid

Het huidige kabinet streeft ernaar om de verantwoordelijkheid voor natuur en landschap te verschuiven van de overheid naar ondernemers en burgers. Taken die voorheen de overheid op dit beleidsterrein op zich nam, moeten in toenemende mate door betrokken burgers worden opgepakt. Echter, burgerbetrokkenheid kan niet alleen leiden tot steun maar ook tot verzet tegen beleidslijnen of concrete ingrepen. Naar verwachting kan dit het maatschappelijk middenveld doen polariseren waarbij niet alleen het aantal betrokken voorstanders maar ook het aantal verzetsgroepen zal groeien. Conflicten kunnen in deze setting toenemen en intensiveren wat induist tegen de doelstelling om de ruimtelijke ordeningsprojecten sneller te realiseren. De bestuurlijke trend van verschuivende verantwoordelijkheid naar de burger en tegelijkertijd het sneller invoeren van ingrepen kunnen dan op gespannen voet met elkaar komen te staan.

Daarnaast kunnen ook beleidsinhoudelijke veranderingen ervoor zorgen dat het aantal actiegroepen groeit. Het toenemende belang van grote infrastructurele projecten om de

bereikbaarheid van stedelijke regio's te verbeteren (Ministerie van Infrastructuur en Milieu, 2011) zal leiden tot een meer ingrepen in het landschap. Voor veel burgers zal dit aanvoelen alsof hun iets wordt afgepakt, iets wat zij zich emotioneel hadden toegeëigend. Juist omdat de identificatie met het landschap en de ideologie mensen zo aan het hart gaat en zo diep ingrijpt op het wezen van sommige burgers, is het moeilijk voor de overheid om hierop te sturen.

Wel zijn er verschillende mogelijkheden om de woede die hier deels op gebaseerd is te mitigeren. Veel van deze mogelijkheden liggen op het procesmatige vlak; de manier waarop de het plan voor landschappelijke ingreep tot stand komt, de mate waarin burgers worden betrokken en serieus genomen worden en de openheid in de communicatie jegens de burgers spelen hierin een belangrijke rol. Een hulpmiddel hierbij is om de actievoerders te zien als zeer betrokken mensen die zorg voor het landschap hebben. Vaak zijn actiegroepen ook niet simpel weg te zetten als verzetsgroepen die alleen maar willen schoppen. Veel groepen leveren ook een positieve bijdrage of weten hun boodschap op een ludieke en humoristische manier onder de aandacht te brengen. Zo ontwikkelen veel actiegroepen een (volwaardig) alternatief plan dat voldoet aan de beleidsdoelstellingen en -kaders. Door de actiegroepen niet direct negatief neer te zetten, ontstaat ruimte voor een meer positieve benadering, staat de overheid meer open voor andere zienswijzen en worden actiegroepen eerder serieus genomen. Hoewel dit de kern van het meningsverschil niet wegneemt, kan het wel een opening zijn naar een meer open communicatie en het wegnemen van sterke wij-zij tegenstellingen.

Literatuur

- Berg, A.E. van den, M. Winsum-Westra & S. van der Jagt (2012). Een analyse van reacties van mensen op landschappelijke veranderingen. WOT-interne notitie 28. WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR, Wageningen.
- Bommel, S. van, M.N.C. Aarts & E. Turnhout (2006). Over betrokkenheid van burgers en hun perspectieven op natuur. WOT-rapport 21. WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR, Wageningen.
- Elands, B.H.M. & E. Turnhout, Eds. (2009). Burgers, beleid en natuur: tussen draagvlak en betrokkenheid. WOT-studie 9. WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR, Wageningen.
- Klandermans, B. (1993). "A Theoretical Framework for Comparisons of Social Movement Participation." *Sociological Forum* 8(3): 383-402.

- Ministerie van Infrastructuur & Milieu (2011). *Samenvatting Ontwerp Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte*. Nederland concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig. Den Haag.
- Stekelenburg, J.V. van (2006). *Promoting or preventing social change. Instrumentality, identity, ideology and group-based anger as motives of protest participation*. Amsterdam, Vrije Universiteit van Amsterdam PhD thesis: 192 p.
- Tajfel, H. & J.C. Turner (1986). *An integrative theory of intergroup conflict*. *Psychology of intergroup relations*. In: S. Worchel and W. Austin. Chicago, Nelson-Hall: 2-24.
- Zoomeren, M. van, R. Spears, A.H. Fischer & C.W. Leach (2004). "Put Your Money Where Your Mouth Is! Explaining Collective Action Tendencies Through Group-Based Anger and Group Efficacy." *Journal of Personality and Social Psychology* 87(5): 649-664.

Colofon

De reeks 'WOT-papers' is een uitgave van de Wettelijke Onderzoekstaken (WOT) Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Een WOT-paper bevat resultaten van afgerond onderzoek op een voor de doelgroep zo toegankelijk mogelijke wijze. De maatschappelijke discussie waarbinnen en waarom het onderzoek is uitgevoerd, komt daarbij nadrukkelijk aan de orde, evenals de beleidsrelevantie en mogelijk de wetenschappelijke relevantie van de resultaten.

Onderzoeksopdrachten van de WOT Natuur & Milieu worden gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken.

Deze paper is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de unit WOT Natuur & Milieu.

Project WOT-04-010-015

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Postbus 47
6700 AA Wageningen
t (0317) 48 54 71
f (0317) 41 90 00
info.wnm@wur.nl
www.wageningenUR.nl/wotnatuurenmilieu

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.